

UPOSAŻENIE ZIEMSKIE MIESZCZAN KORONOWSKICH W XVI WIEKU

Zagadnienie własności ziemskiej i rolniczego użytkowania ziemi w miastach polskich należy do kategorii niewystarczająco, jak na skalę problemu, uprawianych badawczo, chociaż teoretycznie dostatecznie opisanych¹. Wśród nich gospodarstwa mieszczańskie znajdują się w grupie gospodarstw rolnych, przeciwstawianych ze względu na stanowisko prawne, organizację pracy, wyposażenie w narzędzia produkcji, poziom i strukturę plonów, a także wyposażenie i siłę pociągową, gospodarstwom chłopów pańszczyźnianych i folwarków różnych kategorii dóbr ziemskich². Wśród szczegółowych zagadnień gospodarstwa mieszczańskiego wylicza się: areał ziemi ornej, siłę roboczą (pracownicy najemni), charakter zabudowy gospodarstw mieszczańskich, wyposażenie w narzędzia do uprawy roli i chowu zwierząt, strukturę liczebną i gatunkową zwierząt pociągowych i konsumpcyjnych itp.³ Spośród zagadnień o znacznej wadze badawczej sygnal-

* Wykaz skrótów zastosowanych w przypisach znajduje się na końcu tomu, przed spisem treści.

¹ B. Baranowski, *Problemy rolnictwa mieszczańskiego w Polsce XVI–XVIII w.*, w: *Gospodarcze przesłanki historii społecznej*, Poznań 1982 s. 85–92; zob. też M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986 s. 321, 448–451, gdzie zagadnienie rolnictwa mieszczańskiego jest rozpatrywane wedle innych założeń badawczych. Zob. też B. Baranowski, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1975 s. 60–68.

² B. Baranowski, *Problemy rolnictwa mieszczańskiego*, s. 86–87.

³ *Tamże*, s. 89–91.

lizuje się w tym kontekście zjawisko „agraryzacji miast” w drugiej połowie XVII i XVIII w., zwracając szczególną uwagę, iż areał ziemi uprawianej przez mieszczan w szeregu miast województw środkowopolskich w XVI w. był wyższy niż w XVII i XVIII w.⁴

W bydgoskim Archiwum Państwowym (od 1965 r.) w zespole akt miasta Koronowa jest przechowywana rękopiśmienna księga, która, formalnie rzecz biorąc, jest księgą ławniczą, chociaż w dawniejszych opracowaniach jest wzmiankowana jako księga wójtowska⁵. W inwentarzu archiwalnym jest ujęta jako Akta miasta Koronowa 1. Wedle kwalifikacji archiwalnej daty skrajnych wpisów do księgi określiło na lata 1634–1700.

W 1650 r. burmistrz koronowski Marcin Robakowicz polecił wpisać do tejże księgi rejestry pomiarowe ról mieszczkańskich, sporządzone w latach 1597–1599 z inicjatywy opata koronowskiego Wawrzyńca Żalińskiego, pełniącego ten urząd w latach 1567–1600⁶. Zanim jednak przejdziemy do szczegółów związanych z powstaniem tychże rejestrów, musimy nieco miejsca poświęcić uposażeniu ziemskiemu miasta Koronowa od lokacji poczynając.

Najstarszym źródłem służącym przedstawieniu tej kwestii jest dokument Jana (III) opata koronowskiego⁷, wydany w klasztorze koronowskim 11 listopada 1370 r.⁸ Opat Jan nadał miastu tym dokumen-

⁴ Tamże, s. 89; zależność taką stwierdzamy także w kujawskim Strzelnie, gdzie w XVI w. mieszczanie uprawiali 126 łanów, natomiast w 1773 r. tylko 5 włók oraz 26,5 mórg; R. Kabaciński, *Historia miasta Strzelna (przełom XIV/XV w. — 1773/5)*, w druku.

⁵ A. Warschauer, *Die städtischen Archive in der Provinz Posen*, Leipzig 1901 s. 30–31.

⁶ APB Akta miasta Koronowa 1, f. 308. Wpis rejestrów jest poprzedzony następującym wprowadzeniem: *Inseruntur dimensiones agrorum inter cives Coronovienses. Cum usu quotidiano manuum contractatione registra dimensionis agrorum inter cives Coronovienses a multis annis conscripta praesens contrita et oblitterata repe-riantur. Famatus Martinus Robakowicz proconsul anni 1650 prospiciendo integritati ipsorum, ne ulteriori usu in toto consumantur, aut aliqna alia ratione intereant. Contenta eorundem ad ingrossandum in acta praesentia scabinalia demandavit, hac qua sequuntur et sunt serie de verba at verbum.* Po wpisaniu zaś wszystkich czterech rejestrów pomiarowych na f. 321 znalazły się autografy: *Martinus Robakowicz proconsul manu propria, Albertus Gradowski advocatus manus propria, Adam Waliszewski utriusque officii Coronoviensis notarius juratus nomine totius communitatis*, umieszczone jeden po drugim. O opacie Żalińskim zob. LM s. 8 i przyp. 2.

⁷ O Janie opacie koronowskim zob. LM s. 6, przyp. 6.

⁸ Zob. Aneks 1 niniejszego opracowania. Tekst dokumentu badacze znali z wyda-

tem 27 łanów gruntu położonego naprzeciw miasta Koronowa, po drugiej, czyli prawej stronie rzeki Brdy, przy drodze prowadzącej do klasztornej wsi zwanej Nowy Dwór. Z tychże 27 łanów po upływie 12 lat wolnizny mieszczanie mieli płacić klasztorowi po 18 szkojców monety obiegowej czynszu każdego roku na św. Marcina wyznawcy i papieża — w dniu 11 listopada. Również po tych dwunastu latach od każdej zasiedlonej parceli miejskiej (siedliska) mieli płacić po 3 grosze czynszu na to samo święto⁹. Dokument z 11 listopada 1370 r. potwierdził 24 sierpnia 1411 r. opat Maciej¹⁰ na prośbę mieszczan koronowskich, którzy przedstawili mu kopię przywileju opata Jana z 1370 r., ponieważ oryginał uległ zagładzie, nie zmieniając, ani uzupełniając jego tekstu¹¹. Ten stan rzeczy w zakresie nas interesującym utrzymał się do rządów opata Adama Mirkowskiego¹², który dokonał pewnych zmian opisanych w jego dokumencie wydanym w klasztorze koronowskim 6 grudnia 1653 r.¹³ U podstaw zmian legła chęć pomnożenia pożytków mieszczan koronowskich, którzy otrzymali m.in. od opata i biskupa sufragana włocławskiego dodatkowych 29 łanów (włók) ziemi uprawnej na gruntach tej samej co w 1370 r. wsi Nowy Dwór. Z końcem więc 1653 r. mieszczanie koronowscy posiadali w sumie 51 łanów, z których czynsz mieli regulować wedle postanowień zawartych w przywileju z 1370 r. Prócz tego nadania Mirkowski przyłączył do miasta osadę Nowe Waliszewko, a jej miesz-

nia H. Wuttkego, *Stadtebuch des Landes Posen*, Leipzig 1864 nr XXX, który przyjął za podstawę swojej edycji bardzo późny transumpt króla Augusta III Sasa z daty: Warszawa, 31 sierpnia 1750 r. (por. APB Koronowo kl.C/V k.8v – 10, gdzie polskie tłumaczenie tegoż transumptu. Nieco wcześniejsza i dokładniejsza kopia tegoż dyplomu znajduje się w kopiańskim klasztornym powstałym w 1695 r. przechowywanym obecnie w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, opatrzonego sygnaturą: Koronowo kl B1 (zob. R. Kozłowski, *Rozwój uposażenia klasztoru cysterskiego w Byszewie (Koronowie)*, Warszawa 1972, s. 7). Ze względu na znaczne różnice w stosunku do wersji opublikowanej przez H. Wuttkego, zdecydowaliśmy na ponowną edycję, której podstawę stanowi kopia wpisana do kopiańskim z 1695 r.

⁹ Zob. ogólne omówienie tego zagadnienia przez W. Posadzego, *Koronowo. Studia z historii budowy miast polskich*, Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury, 6 z 2/17: 1957 s. 22.

¹⁰ LM s. 6, przyp. 8.

¹¹ SLP nr XXXIV.

¹² LM s. 7, przyp. 9.

¹³ SLP nr CXVII; tłumaczenie polskie z XVIII w. zob. APB, Koronowo kl C/V k. 10–10v.

kańców zrównał prawnie z mieszczanami koronowskimi. Waliszewianom nadał błoto zwane Wiczenkle (Wysiękłe?) oraz równinę zwaną Osieczek. Wszyscy oni mieli wolne pastwiska w dobrach klasztor-nych, a także prawo pozyskiwania drewna na własne potrzeby, a dębiny na budowę domów mieszkalnych, z wyłączeniem obszarów, na których znajdowały się barcie klasztorne. Nadto otrzymali zezwolenie na zbudowanie szopy i pieca do wypalania cegły *dla łatwiejszego wystawienia budynków... aby tym sposobem ozdoba miasta prędzej pomnożyła się*. Byli także wolni od służby na rzecz klasztoru z wyjątkiem obowiązku skoszenia i zwiezienia siana z łąki klasztornej zwanej Samociążek¹⁴. Ten stan rzeczy uległ zmianie za rządów opata Wawrzyńca Żalińskiego¹⁵, który podjął głębiej sięgającą reformę klasztoru. Polegała ona przede wszystkim na wydzieleniu pewnej, opisanej dokładnie, części uposażenia opactwa na rzecz konwentu, przy zachowaniu stałych dóbr opackich, co miało miejsce 29 sierpnia 1597 r. i zostało uroczysto potwierdzone m.in. przez biskupa wrocławskiego i Pomorza Hieronima Rozrażewskiego w obecności całego konwentu koronowskiego¹⁶. Z ustaleń wtenczas podjętych należy wyróżnić te, które dotyczyły bezpośrednio miasta Koronowa. Tak więc konwent otrzymał czynsz z całego Koronowa, wynoszący 130 florenów (uiszczany 11 listopada — co roku), 2 ogrody przy mieście, browar w mieście, który zostanie wyremontowany, staw położony koło kościoła parafialnego, trzy jeziora: Czarne, Białe i Wysiękłe, wolność łowienia ryb na rzece Brdzie, skrzynie do przechowywania łososi i innych ryb; ponadto wszyscy szewcy miejscy zostali zobowiązani do posługi w postaci wyprodukowania obuwia dla zakonników, ośmiu zdunów zobowiązanych do zaopatrzenia konwentu w 60 kafli oraz budowy i naprawy pieców. Wśród dochodów konwenckich był także folwark wybudowany przez opata zwany Nowy Dwór, do którego należały pustki Lipie i Skarbiewo¹⁷.

¹⁴ Tamże. Cyt. polski APB Koronowo kl C/V k. 10–10v.

¹⁵ LM s. 8, przyp. 2.

¹⁶ APB Koronowo kl B1 f. 141–141v.

¹⁷ Tamże. Nowy stan rzeczy został opisany i formalnie potwierdzony (f. 141v) trzema pieczęciami (Hieronima Rozrażewskiego, opata Żalińskiego i konwentu?). Jako świadkowie tej akcji prawnej zostali zapisani: Hieronimus episcopus Vladislawien-sis, frater Laurentius Zalinski abbas Coronoviensis, frater Thomas senior, frater Christophorus Klinski prior, frater Thomas subprior, frater Mathias Woynowski, frater

Powyższe ustalenia stanowiły skutek wcześniejszych postanowień opata, który kierując się myślą reformy, zmienił drogą zamiany gruntów dotychczasowe prawidła w zakresie wykorzystywania obszaru patrymonium miejskiego określone w 1563 r. przez opata A. Mirkowskiego. Nowe zasady dotyczące tej kwestii Wawrzyniec Żaliński wprowadził dokumentem wystawionym w klasztorze koronowskim 24 lutego 1597¹⁸. Otóż Żaliński zmienił nadanie 24 włók w Nowym Dworze, co potwierdził 6 grudnia 1563 r. jego poprzednik Adam Mirkowski, w ten sposób iż z nadanych wtedy mieszczanom 24 włók (łanów) zostawił im 4, a przejął 20. Pozostawione przez siebie 4 włoki połączył z nadaniem 27 włók z 1370 r. W ten sposób mieszczanie na gruncie nowodworskim dysponowali, w myśl nowej regulacji, trzydziestoma i jedną włoką (łanami), których położenie zostało w dokumencie dokładnie opisane. Ustalił też Żaliński z mieszczanami, iż za zgodę na zrzeczenie się przez nich 20 włók (łanów) w Nowym Dworze otrzymają zadośćuczynienie w postaci gruntów położonych we wsi pustej Samociążek, stanowiącej dziedzictwo klasztoru wraz z polem zwanym Osieczek, a także miejsce zwane Mokre, lasy i bory zwane Dęby z bagniskami Turzynek i Koźlinki. Z gruntów samociąskich opat wyłączył Łąkę Wielką, barci oraz jeziora Czarne, Białe i Krzyż, które w wyniku przeprowadzonej rewizji dóbr znalazły się później jako uposażenie konwentu¹⁹. Rekompensata opacka obejmowała również monopol miasta Koronowa zaopatrywania w piwo produkowane przez mieszczan koronowskich wsi klasztornych: Wtelno, Tryszczyn, Gościeradz, Więzowno i Salno. Czynsz z gruntów samociąskich był taki sam jak z nowodworskich²⁰.

Albertus, frater Johannes primus, frater Lucas parochus Wierzchucinensis, frater Mathias Coronoviensis, frater Christianus, frater Iohannes Rozanensis, frater Paulus, frater Benedictus, frater Walentinus Lipinensis, frater Martinus, frater Albertus, pater Sebastianus, frater Johannes. O Lipiu i Skarbiewie zob. R. K o z ł o w s k i, *Rozwój uposażenia*, s. 211–212, 223–224.

¹⁸ Zob. Aneks nr 2a. Do naszych czasów przechował się on w nie znanym bliżej transumpcie króla Jana Kazimierza, datowanym w Poznaniu, 12 grudnia 1657 r. Publikowany tekst jest pełen błędów językowych (tłumaczenie z j. łacińskiego?). Przechował się w postaci kopii spisanej na papierze czerpanym, zapisanym starannym piśmem. W latach sześćdziesiątych znajdowała się ona w nie uporządkowanych papierach historycznych ówczesnego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Koronowie. Kopia ta stanowi podstawę rękopiśmienną edycji dokumentu.

¹⁹ APB Koronowo kl B 1 f. 140. Item tres lacus alios nuncupatos Czarne, Białe, Wysiękłe.

Zamiana gruntów nowodworskich na samociąskie nie była, jak się zdaje, sprawą dla mieszczan prostą i oczywistą, ponieważ znajdowały się one w posiadaniu Piotra Sukiennika, mieszczanina koronowskiego²¹. W jakich okolicznościach Piotr wszedł w posiadanie tych gruntów stwierdzić trudno. Opat, należy się domyślać, poprzez uzgodnienie z mieszczanami koronowskimi takich warunków zamiany gruntów, załatwiał zasadniczo dwa problemy: 1 — porządkował uposażenie konwentu, 2 — zmieniał na swoją korzyść sytuację prawną gruntów we wsi klasztornej Samociążek. Druga z wymienionych wyżej korzyści wynikała z pewnego sposobu jej osiągnięcia zainicjowanego przez opata Żalińskiego. O sposobie jej realizacji dowiadujemy się z czterech rejestrów pomiarowych gruntów. Pierwszy z nich powstał 26 II 1597 r. i dotyczył gruntów położonych we wsi Samociążek²². Pomiar gruntów i sporządzenie rejestru spoczywało w rękach burmistrza Erazma Zberawskiego, rajców Pawła Szwalgotha, Wojciecha Czekaty, Wojciecha Łackiego, Andrzeja Krobskiego i Andrzeja Chwiedorczyka. Udział w tym przedsięwzięciu brał także wójt Więclaw Myślecki z rajcami, a także cała społeczność miejska. Nadzór nad całą tą operacją spoczywał w rękach ekonoma klasztornego szlachcica Adama Kozickiego, który był delegatem opata W. Żalińskiego. Drugi z zachowanych rejestrów pomiarowych obejmował grunty zwane *role na Janiszewie*, był sporządzony w ten sam sposób co rejestr samociąski, dnia 17 czerwca (natomiast ostateczne rozmieszczenie tych ról miało miejsce 29 listopada tego samego roku)²³. Trzeci rejestr został sporządzony w wigilię św. Jakuba, czyli zapewne 26 listopada 1599 r. za rządów tegoż samego burmistrza Erazma Zberawskiego i dotyczył *ról gajowych*, które znajdowały się obok ról Macieja Organisty²⁴. Cztery, ostatni rejestr, obejmował role *od parowy... ku Kamiennemu Zdrojowi*²⁵ i został sporządzony zapewne w tym samym czasie co trzeci.

²⁰ Aneks nr 2.

²¹ APB Akta miasta Koronowa 1 f. 308v.

²² Tamże, f. 308–312v.

²³ Tamże, f. 312–316.

²⁴ Tamże, f. 317–320. Czynności związane z podziałem ról trwały zapewne 2 dni, ponieważ rejestr został sporządzony najpewniej 27 XI (w dzień św. Jakuba męczennika), natomiast rozmierzenie zostało ukończone 29 XI.

²⁵ Tamże, f. 320–321.

Obydwa rejestry z 1597 r. są tożsame pod względem formalnym, natomiast rzeczowo dotyczą, dwu różnych miejsc, w których dokonywano pomiaru ról dla mieszczan. Tożsamość formalna polegała na podziale społeczności miejskiej wedle miejsca zamieszkania (rynek, ulice). W każdym z rejestrów znajdowała się też pewna liczba nazwisk, wobec której tego kryterium nie zastosowano²⁶. Strukturę wpisów wedle tych zasad sporządzaną przedstawiliśmy w tabeli 1.

Tabela 1
Porządek i liczba wpisów w rejestrach pomiarowych z 1597 r.

Lp	Miejsce zamieszkania mieszczan	Nabyte role w liczbach i procentach			
		„na Samociążku” 26 II 1597		„na Janiszewie” 17 VI 1597	
1	Pierwsza część rynku	11	5,44%	11	5,42%
2	ul. Chwaliszewska	36	17,82%	36	18,05%
3	ul. Szyperska	11	5,44%	11	5,52%
4	druga część Rynku	8	3,96%	8	4,02%
5	ul. Łazienna	17	8,41%	19	9,44%
6	ul. Browarna	8	3,96%	9	4,51%
7	trzecia część Rynku	10	4,95%	11	5,52%
8	ul. Koziekącka	25	12,38%	25	12,46%
9	ul. Podgórska	10	4,95%	11	5,52%
10	Czwarta część Rynku	8	9,36%	7	3,41%
11	Przedmieszczanie	16	7,92%	12	6,03%
12	Wpisy nie określone	42	20,81%	40	20,10%
Ogółem		202	100,00%	199	100,00%

Źródło: APB Akta miasta Koronowa 1, f. 308–316.

Różnice w kompletności wpisów są nieznaczne, przyjmując więc można, iż liczba 202 nazwisk zanotowanych w rejestrze samociąskim, który sporządzony był najstaranniej spośród wszystkich, stanowi realną liczbę rodzin zamieszkujących Koronowo w 1597 r. Idąc dalej tym tropem, wzięwszy pod uwagę wyliczenia wynikające ze studium o rozplanowaniu przestrzeni miejskiej²⁷, można przypuszczać, iż w ówczesnym mieście były zabudowane 202 parcele miejskie. Fakt ten sta-

²⁶ Zob. tabela 1, lp. 12.

²⁷ W. P o s a d z y, *Koronowo*, s. 26–27.

nowił z kolei podstawową przesłankę kompozycji dwu omawianych wyżej rejestrów pomiarowych.

Powierzchnię gruntów mieszczańskich zapisanych w tych dwóch rejestrach określono pojęciem ager²⁸, zaś w podsumowaniu pomiaru ról w Samociążku i na Janiszewie zapisano jako 197 płos²⁹. Współcześnie na Kujawach, plosa i włóka były synonimami tej samej miary³⁰. Zakładamy więc, iż pojęcie „unus ager” jest tożsame z plosą, a ta z kolei, po przeliczeniu miar, wynosi około 3,5–4 ha. Zatem ager = włóka = 3,5–4 ha. W dwu następnych rejestrach, sporządzonych w czasie urzędowania burmistrza Erazma Zberawskiego w 1599 r., zarzucono jednostkę ager, a powierzchnię określano wprost w plosach oraz przydatkach. Drugie z wymienionych tutaj pojęć — przydatek — następcza dzisiaj, co zrozumiałe, jeszcze większe trudności w poszukiwaniu właściwego znaczenia tego terminu w rozumieniu miary. *Ex definitione* była to powierzchnia gruntu, której wymiary bywały różne, czego liczne przykłady spotykamy w źródłach³¹, chociaż w drugim rejestrze z 1599 r. większość powierzchni uprawnej (77,27%) była określona pojęciem przydatek³². Należy zatem przyjąć, iż wielkość pewnej części gruntów mieszczańskich nie da się określić miarą. Tak czy inaczej obracamy się w sferze szacunku statystycznego.

²⁸ APB Akta miasta Koronowa 1 f. 308v, 315.

²⁹ Tamże, f. 316.

³⁰ LWWK 1565 cz. 2 s. 228, wieś Gawronki w pow. brzesko-kujawskim; wieś Dłusko (?) w pow. pyzdrskim. Tego rodzaju treści spotykamy także w źródłach proveniencji kościelnej, zob. *Inwentarze stołowe dóbr stołowych biskupstwa włocławskiego z XVII w.*, wyd. L. Zytka w i c z, Toruń 1957 s. 104, 121, chociaż za każdym razem wartość jednostkowa miary jest różna; zob. na ten temat A. Dunin-Wąsowicz, *Pomiary gruntu w Koronie w XVI–XVIII w.*, [Warszawa 1994] s. 131 n.

³¹ LWWK 1565 cz. 2, 157, 230, 235, 241, 248. Różnice w powierzchni przydatków są znaczne, np. we wsi Dąbrówka należącej do starostwa łączyckiego długość przydatku określano trzema stajami, natomiast szerokość pięcioma i trzema zagonami (tamże, s. 157); w Rakutowie w pow. kowalskim długość była taka sama, zaś szerokości lustratorzy nie podali (tamże, s. 230); we wsi Dobrze w pow. radziejowskim, przydatek położony na dziedzinie Cieleśzyn określono jako grunt o wymiarach 1×4 staje, czyli 171 zagonów (tamże, s. 235); w Kruszewicy grunty mieszczańskie miały długość 7 staj, zaś ich szerokość wynosiła 360 zagonów (tamże, s. 241).

Tabela 2
Struktura wielkości ról uprawnych w rejestrach pomiarowych z lat 1597–1599

Lp	Powierzchnia	Role:							
		1597 r.				1599 r.			
		w Samociążku		na Janiszewie		„od organisty”		„od Parowy”	
1	1 plosa	182	90,11%	183	91,97%	62	37,59%	13	19,70%
2	1,5 plosy	—	—	1	0,50%	—	—	—	—
3	2 plosy	16	7,92%	13	6,53%	3	1,81%	2	3,03%
4	2 plosy z przydatkiem	—	—	—	—	3	1,81%	—	—
5	3 plosy	3	1,48%	2	1,00%	—	—	—	—
6	5 plos z przydatkiem	—	—	—	—	1	0,60%	—	—
7	4 zagony	—	—	—	—	1	0,60%	—	—
8	6 zagonów	1	0,49%	—	—	—	—	—	—
9	6 zagonów z przydatkiem	—	—	—	—	0	0,60%	—	—
10	1 przydatek	—	—	—	—	92	55,78%	51	77,27%
11	3 przydatki	—	—	—	—	2	1,21%	—	—
Ogółem		202	100,00%	199	100,00%	165	100,00%	66	100,00%
		202 = 100,00%		199 = 98,51%		165 = 81,86%		66 = 32,67%	

Lp	Wielkość powierzchni	Role:							
		w Samociążku		na Janiszewie		„od organisty”		„od Parowy”	
1	jedno pole	90,09%	182	91,95%	183	—	—	—	—
2	jedno i pół pola	—	—	0,50%	1	—	—	—	—
3	dwa pola	7,92%	16	6,53%	13	—	—	—	—
4	trzy pola	1,48%	3	1,00%	2	—	—	—	—
5	cztery zagony	—	—	—	—	0,60	—	—	—
6	sześć zagonów	0,41%	1	—	—	—	—	—	—
7	sześć zagonów z przydatkiem	—	—	—	—	0,60	—	—	—
8	jeden przydatek	—	—	—	—	55,75%	9	51	77,27%
9	trzy przydatki	—	—	—	—	1,21%	—	—	—
10	jedna plosa	—	—	—	—	37,57%	—	—	—

Lp.	Wielkość powierzchni	Role:							
		w Samociążku		na Janiszewie		„od organisty”		„od Parowy”	
11	dwie płosy	—	—	—	—	1,81%	—	—	—
12	dwie płosy z przydatkiem	—	—	—	—	1,81%	—	—	—
13	pięć płos z przydatkiem	—	—	—	—	0,60	—	—	—
14	jedna płoska	—	—	—	—	—	—	13	19,69%
15	dwie płoski	—	—	—	—	—	—	2	3,03%
Ogółem		202		199		165		66	

Sumując wszystkie grunta zapisane w rejestrach z lat 1597–1599, dla których jako miary użyto płosy wypada 535,5 płos oraz 16 zagonów; ujmując te ostatnie jako pół płosy — wypada około 536 płos. Przeliczając zaś tę ilość przez wartość jednej płosy (3,5 albo 4 ha), otrzymujemy 1876 ha (1 płosa = 3,5 ha) lub 2144 ha (1 płosa = 4 ha). Do każdej z tak obliczonych powierzchni należy dodać powierzchnię „przydatków”, której określić nie potrafimy, chociaż w obu rejestrach z 1599 r. większość rozmierzonych gruntów (odpowiednio 55,78% i 77,27%) określano jako przydatki. Można więc sądzić, iż ogólna powierzchnia ról znajdujących się w użytkowaniu mieszczan koronowskich w końcu XVI w. wynosiła ponad 2144 ha (być może około 2200 ha). Tak ustalona powierzchnia ziem znajdujących się w posiadaniu mieszczan niewiele odbiega od danych ustalonych przez Z. Guldoba dla lat 1564–1565, który doliczył się 102 łanów miejskich³³, co można określić jako powierzchnię odpowiadającą 1734 ha. Wziąwszy zaś pod uwagę nadania opata A. Mirkowskiego³⁴ oraz sytuację, w której reformował dobra klasztorne opat W. Żaliński, przyrost powierzchni uprawnej ról mieszczańskich nie wydaje się czymś niezwykłym. Sądzimy tak, ponieważ W. Żaliński nadając mieszczanom grunta samociąskie zyskiwał dodatkową korzyść w postaci wykupu tych gruntów z rąk mieszczanina koronowskiego Piotra Sukienika. Wiadomo jednak, iż każdy z mieszczan chcąc mieć role w Samociążku, wedle polecenia opackiego, od każdej płosy musiał zapła-

³² Zob. tabela: Struktura wielkości ról uprawnych.

³³ *Bitwa pod Koronowem 10 X 1410. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Bydgoszczy w 550. rocznicę bitwy*, red. A. Tomczak, Bydgoszcz 1961 s. 70–72.

cić po 4 floreny (= złote), aby odkupić je od niego³⁵. Skoro tak, to przynajmniej w odniesieniu do Samociążka, mieszczanie zapłacili 808 złotych. Jak wyglądały warunki w stosunku do ról „na Janiszewie” i ról rozmieszczonych w 1599 r., nie wiemy.

Tabela 3
Powierzchnia ziemi uprawnej w rękach przedstawicieli władz miejskich Koronowa

Lp.	Imię i nazwisko	Desygnat społeczny	Miejsce zamieszkania	Powierzchnia ról		Urząd
				płosy	przydatki	
1	Erazm Zberawski alias Kaszubik	famatus	Rynek, Łazienna.	8	1	proconsul
2	Paweł Szwałgoth	famatus	Chwaliszewska	2	1	consul
3	Wojciech Czeakała	famatus	Chwaliszewska, Łazienna	3	1	consul
4	Wojciech Łącki	famatus	Rynek	3	1	consul
5	Andrzej z Krobi vel Crobens	famatus	—	1	1	consul
6	Wacław Myślęcki vel Więclaw Wójt	dominus	Szyperska	2	2	advocatus
7	Adam Kozicki	nobilis	Łazienna	8	3	aeconomus monasteri

Z powyższego zestawienia wynika, iż najwięcej ziemi uprawnej wykupili burmistrz E. Zberawski i klasztorny ekonom, szlachcic, Adam Kozicki, a następnie rajcy Wojciech Czeakała i Wojciech Łącki. Zastanawiającym jest brak danych w tej kwestii w odniesieniu do rajcy Adama Chwiedorczyka, którego nazwisko nie pojawia się w żadnym z spisanych rejestrów. Spośród wymienionych w rejestrze mieszczan wcale liczna grupa zdecydowała się na posiadanie więcej niż dwóch plos roli.

³⁴ Zob. wyżej przyp. 14.

Tabela 4
Mieszczanie koronowscy posiadający więcej niż dwie
płosy roli w latach 1597–1599

Lp.	Imię i nazwisko	Właściciel parceli przy:	Powierzchnia ról	
			płosy	przydatki
1	Łukasz Bieszga	—	4	—
2	Jakub Bonka	Koziekačka	4	1
3	Ambroży Coquus	—	4	1
4	Piotr Fredrych	Szyperska	4	—
5	Wojciech Juncewita	—	5	3
6	Jakub Kolessa	Rynek	5	1
7	Wawrzyniec Kościelny	Rynek	5	1
8	Leman	—	5	1
9	Jan Młynarz	Chwaliszewska	10	—
10	Marcin Pellifex	Chwaliszewska	3	—
11	Malcher Pierdoła	Chwaliszewska	3	—
12	Błażej Pistor	Chwaliszewska	4	—
13	Jerzy Pistor	Łazienna	3	—
14	Pstrąg	—	3	1
15	Rabbaska	—	3	—
16	Rzadkoś	—	5	—
17	Rucik	przedmieszczanin	4	—
18	Łukasz Sartor	Łazienna	3	1
19	Aleksander Scotus	przedmieszczanin	3	2 + 4 zagony
20	Jerzy Scotus	Rynek, Chwaliszewska	4	3
21	Szczepczyzna	—	3	—
22	Wawrzyniec Skiba	—	3	1
23	Wojciech Skrętny	Koziekačka	3	—
24	Smolnik	Chwaliszewska	3	—
25	Sobieszczyk	—	3	—
26	Maciej Strycharz	Chwaliszewska	5	1
27	Maciej Sukiennik	Szyperska	4	—
28	Piotr Sukiennik	Rynek, Chwaliszewska	8	3
29	Jan Tellextor	Chwaliszewska	5	1
30	Cyganka Tkaczka	przedmieszczanin	3	—
31	Adam Toczyński	Chwaliszewska	4	—
32	Trzaskowski	Koziekačka	3	—

Lp.	Imię i nazwisko	Właściciel parceli przy:	Powierzchnia ról	
			płosy	przydatki
33	Ustrana Kowalka	przedmieszczanin	4	—
34	Waruy	Podgórska	4	1
35	Wask za Mostem	przedmieszczanin	4	—
36	Wilczkowa	Chwaliszewska	3	—
37	Marcin Wilk	Szyperska	3	—
38	Wodzinski	—	3	1
39	Grzegorz Woiewódka	—	4	1
40	Mikołaj Woźnica	Chwaliszewska	3	2
41	Piotr Zielnik	Łazienna	4	—

Z liczby więc 202 posesorów parcel miejskich, 41 posiadało więcej niż dwie płosy roli co stanowi 20,49%, dodawszy zaś powierzchnie ról znajdujących się w rękach przedstawicieli kręgu władzy miejskiej procent ten wzrośnie do 23,29%, pozostałe 76,71% (154 posesorów) posiadało dwie płosy roli lub nieco mniej. Dominującym więc typem gospodarstwa mieszczańskiego w Koronowie pod koniec XVI w. było gospodarstwo rolne o powierzchni około 2 plosy roli, czyli 7 lub 8 ha powierzchni.

Niezależnie od zróżnicowania społecznego członków gminy miejskiej, każdy z nich posiadał pewną ilość ziemi uprawnej, stanowiącej, jak się zdaje, uzupełnienie ich dochodów wynikających z uprawiania zajęć typowo miejskich (handel, rzemiosło, usługi).

Aneks 1

W klasztorze byszewskim, 11 listopada 1370

Jan opat byszewski reformuje ustrój miasta, które przedtem nazywało się Byszewo; nadaje miastu ziemię i ustanawia prawa dla jego mieszczan i mieszkańców.

Oryginał uległ zniszczeniu przed 24 sierpnia 1411 r. Kopie: 1. APB Koronowo B1 f. 44v–45v, tytuł: Innovatio privilegii pro Bissovia. 2. APB Koronowo klasztor C/V k. 8v–10, w *transupcie króla Augusta III Sasa z daty*: Warszawa 31 sierpnia 1750. Wydał H. W u t t k e, *Städtebuch des Landes Posen*, Leipzig 1864 nr XXX.

Uwaga: *U dołu kopii 1. na f. 45 nota*: Habetur annalium caenobii Biss ouiensis fratris Adami a Schadek, tomo 2, folio 26. *Sądzić zatem należy, iż kopia autorstwa Adama z Szadka mogła stanowić podstawę rekopiścienną wpisu do kopiařiusza z 1695 r., która z kolei posłużyła za podstawę wydawniczą naszej edycji*, por. R. K o z ł o w s k i, *Rozwój uposażenia*, s. 7.

In nomine Domini Amen. Cum id quod legitime agitur debet stabile permanere et literarum conveniat testimonio, sicut sapientum sanxit autoritas, roborari. Hinc est, quod nos frater Ioannes abbas Bissouiensis monasterii ordinis Cisterciensis Vladislauiensis diaecesis¹ notum esse volumus praesentium notitiam habituris. Quod bona nostri monasterii cupientes, quantum cum Deo possumus ampliare, ut eis dante Domino uberores fructus nobis valeant, salubriter provenire de voluntate et consensu fratrum nostrorum, videlicet² Ioannis prioris, Fulquani supprioris, Nicolai cellararii² totiusque conventus monasterii nostri praedicti damus, conferimus et concedimus incolis et oppidanis in oppido nostro locato iure Theutonico Magdeburgensi, quod Bissouia in antea vocatur, sicut et monasterium nostrum ob meliorationem oppidi eiusdem, ut quidquid in ipso nostro oppido in venditoriis pannorum, institorum, mercatorum, baneis panum, carnificum, sutorum et quorumlibet mercantium et stubarum, baneroum et in omnibus et singulis quibuscunque aliquis profectus et utilitas in ratio[f. 45]ne census poterit provenire, de consensu nostro et successorum nostrorum comparaverint et auxerint nobis duae sint partes ipsius

¹ Opat koronowski w latach 1365–21 XII 1390, LM s. 6 i przyp. 6.

² Bliżej nie znani.

census et oppido praedicto tertia pars decimarii. Cui quidem oppido damus etiam et conferimus viginti et septem mansos ex oppisito ipsius oppidi, in alia parte fluvii Brda³ jacentes, eundo versus novam Curiam⁴ pro necessitate ac utilitate ipsius habendos. Ita sane, quod praefatum oppidum, seu oppidani ipsius, de quodlibet manso praemissorum decemocto scotos usualis monetae et communis pagamenti annis singulis in festo sancti Martini confessoris et pontificis [11 XI] nobis et successoribus nostris ratione census solvere tenebuntur indilate, ut autem ipsum oppidum valeat eo celerius collocari. Omnibus et singulis incolis, seu oppidanis, in dicto oppido et ante oppidum locandis, a data praesentium ad 12 annos continue subsequentes a solutione census infrascripti plenam et omnimodam cecedimus libertatem. Qua libertate elapsa, de qualibet area quilibet incolarum, seu oppidanorum praedictorum, per tres grossos annis singulis, similiter in festo beati Martini, nobis et nostris successoribus ratione census dare et solvere sint adstricti, occasione qualibet procul mota. Et si quid questionis a quoquam emerit, non alias nisi coram nobis, seu advocato nostro, seu fratre Ordinis, iure Magdeburgensi respondebit. Caeterum volumus, quod si contigerit aliquem querulantem, seu respondentem, sententia inventa aliqua per scabinos argueretur non alias extunc quam per consules dicti oppidi nostri sententia ipsa debet declarari et nisi sufficienter, tunc ad consules Bydgostienses recurretur. Contingente autem, quodsi de iudicio dicti oppidi quispiam de oppidanis ad nos, vel ad successores nostros, appellaret. Causa huiusmodi appellationis per nos, vel advocatum nostrum praedictum, seu fratrem Ordinis, quem ad hoc duxerimus deputandum, debet audiri et terminari, non tamen simplex querela. Demum, quod dicti oppidi granities perpetuis temporibus ducantur hoc modo declaramus: primum videlicet incipiendo a dicto fluvio Brda in fine prati dicti Warthacze⁵, de Warthacze procedendo circa mericam usque ad collem supra lacum dictum Lipchorz⁶, de Lipchorz procedendo ad vallem, quae est in fine laci

³ Rzeka Brda.

⁴ Nowy Dwór, wieś klasztorna w pow. bydgoskim, R. K o z ł o w s k i, *dz. cyt.*, s. 218.

⁵ Położenie łąki Wartacze nie znane; z opisu zamieszczonego w niniejszym dokumencie można wnioskować, iż była położona na północ od Koronowa w okolicach wzniesienia przy jeziorze Lipkusz.

⁶ Jezioro Lipkusz położone na północny-wschód od Koronowa.

nominata Tyschna⁷ et per eandem vallem transeundo usque ad viam, quae est super lacum Wysiekle⁸ et eundo de Wysiekle per eandem viam ad gadem, seu limitem, quae est circa Osiek⁹ et de Osiek usque ad montana ex opposito dicti monasterii iacentia, quae montana cum caeteris montanis ex utraque parte saepedicti fluvii iacentia et ripis una cum planitie, quae dictum monasterium et oppidum mediat, seu dividit, prof. [f. 45v]pter montana cuncta agris praedictis emensurata in eisdem mansis oppidi praetacti pro nobis et nostris successoribus reservamus. Hoc addito, quodsi infradictas granities iam scriptas, seu in agris, sive mansis praedictis, nos pro utilitate monasterii, vel successorum nostrorum horreum laterum, sive laterificium, vel fornacem cementi ac etiam mineram aliquam cuiusvis metalli, sive agrillam, pro lateribus in aliquo loco invenire contigerit, eundem locum ipsi oppido compensando per nos vel per successores nostros respectu duntaxat loci mansorum dictorum allis in bonis nostris loco simili in quantitate assignato pro nostro et successorum nostrorum dominio volumus mancipare. Nihilominus cupientes desideria praedictorum oppidanorum, seu incolarum, adimplere. Borram nostram et planitiem, praedicta montana ex opposito dicti monasterii et infra granities praedictas iacentia tantum pro utilitate ipsorum in lignis et pascuis similibus utilitate una cum arboribus nostris hactenus pro mellificiis dolatis, sive sculptis, pro nobis et nostris successoribus in ibi reservatis. Quoniam autem iura Magdeburgensia prorsus sunt nobis incognita, omnia iura quae commodum et utilitatem dominorum respiciunt, salva nobis et nostris successoribus reservamus per omnia. In quorum omnium testimonium et evidentiam planiorem [s] nostrum et conventus nostri praedicti sigillum praesentibus sunt appensa. Actum et datum in dicto monasterio nostro Bissouiensi, die beati Martinis episcopi et confessoris, anno Domini 1370, praesentibus religiosis viris ac fratribus¹⁰ Ioanne priore, Folkmaro suppriori, Nicolao cellarario, Ioanne magistro conversorum¹¹ cum caeteris fratribus conventualibus testibus praemissa vocatis.

⁷ Jezioro Tuszyny położone na południe od jeziora Lipkusz.

⁸ Wysiekle.

⁹ Osiek, wieś klasztorna, zob. R. K o z ł o w s k i, *dz. cyt.*, s. 218.

¹⁰⁻¹¹ Zob. przyp. 2.

Aneks 2

W klasztorze koronowskim. 24 lutego 1597

Wawrzyniec Żaliński opat koronowski nadaje mieszczanom koronowskim ziemie uprawne we wsi klasztornej Samociążek oraz role zwane Osieczek i Mokre w zamian za odstąpione przez mieszczan role w Nowym Dworze. Karczmarze imiennie wyliczonych wsi zostali zobowiązani do zaopatrywania się w piwo tylko u mieszczan koronowskich.

Or.: *nie znany*. Kop.: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Diploma et epistolae, Koronowo — Cystersi, sygn. 2, f. 147v–148, tytuł: Privilegium oppidi Coronow.

Uwaga: Publikowany tekst stanowi ekscerpt z nie zachowanego oryginału, wpisany do kopiariusza klasztornego.

[f. 147v] Nos Laurentius Żaliński abbas Coronouiensis¹ una cum toto conventu si[k. 148]gnificamus per praesentes. Quia nos revendentes bona nostra haereditaria civiumque nostrorum Coronouensium illis a praedecessoribus nostris concessa et ad locationem oppidi Coronow donata, nec non per serenissimos reges Poloniae confirmata. Considerantes autem 24 mansos agri in villa nostra deserta Nowy Dwor nuncupata² ab eisdem fuisse avulsos et per dominum Adamum Mirkowski antecessorem nostrum huius loci abbatem anno Domini 1563 additos³ et confirmatos ac eisdem oppido ad alios 27 mansos agri antiquioris donationis adiunctos, concessos et per antecessores nostros confirmatos at quia praedicta villa seu praedium Nowy Dwor fratrum conventus nostri adscripta privilegioque communita sit, fecimus eiusmodi comutationem tali forma et ordinatione. Quod nos praefato oppido nostro ex supra nominatis 24 mansis in villa Nowy Dwor damus concedimusque quatuor mansos et incorporamus ad alios 27 priores mansos. Qui omnes isti mansi tendunt recte a capite oppidi Coronouiensis secundum rivulum Salnica⁴ dicta usque ad viam Bydgosciensem procedendo ad primum scopulum inter metas eiusdem

¹ Opat koronowski w latach 1567 – 20 IV 1600, LM s. 8, przyp. 2.

² Wieś klasztorna na północny–zachód od Koronowa, zob. R. K o z ł o w s k i, *dz. cyt.*, s. 218.

³ Opat koronowski w latach 1549 – 1 IX 1567, LM s. 7 i przyp. 9. Mowa o dokumencie wydanym przez tegoż opata 6 XII 1563 r. w klasztorze koronowskim, SLP nr CXVII.

⁴ Zob. nr 1, przyp. 4.

campi et campum villae Więzowno⁵, inde eundo penes Novam Curiam secundum signa metalia usque ad campum Lipie⁶ iuxta scopuam transeundo per fossam alias parową vulgariter Suchodoły⁸ nuncupatis usque ad fluvium Dbra⁹. Et pro 20 mansis agri dedimus concessimusque oppido nostro per modum commutationis libere villam desertam Samociąsk¹⁰ nuncupatam, quae etiam illorum agris campi Osieczek¹¹ [f. 148v] est contigua in terra Cuiavia et districtu Bydgosciensis sita per praesentes damus perpetuis temporibus, excepto prato magno ibidem existente, quod pro usu monasterii reservamus nec non Mirkowska et Bartnikowska pratis apellatis, ac exceptis etiam lacubus ibidem Czarne, Biale i Krzyż¹², qui lacus ad provisionem fratrum conventus nostri sunt incorporati. Addidimus etiam ex mera gratia praefatis civibus in alia haereditate nostra vicina huic Mokre nuncupata certam partem agri signis metalibus alias kopcami per nos obsignatam. Concedimus etiam praefatis civibus in¹³ Wtelno, Tryszczyn, Gościeradz, Więzowno et Salno¹³ tabernatores, qui non aliunde quam ob eisdem civibus Coronouiensibus cerevisiam pro usu suo accipere tenebuntur. Ratione vero eiusmodi libertatum singulis annis pro festo sancti Martini nobis et successoribus nostris obligati sunt dare et solve certam pensionem, videlicet a 51 mansis, a quolibet manso per scotos 18, quemlibet scotum ad grossos duo Polonialis monetae taxatum. Quam quidem villam Samociąsko ac quantitatem agri in Mokre¹⁴ per nos ut praemissum est commutatam et resignatam privilegio antiquo originali eam adiungimus et incorporamus temporibus perpetuis. Aetum et datum in monasterio Coronouensi.

⁵ Nie nazwany na mapie ciek wodny wypływający z jezior byszewskich, wpadający na północ od Koronowa do rzeki Brdy.

⁶ Wieś klasztorna położona na południe od Nowego Dworu i na zachód od Koronowa, zob. R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s. 235.

⁷ Las Rosochacz nie znany.

⁸ Parowa Suchodoły nie znana.

⁹ Rzeka Brda.

¹⁰ Wieś klasztorna położona na południe od Koronowa, zob. R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s. 222.

¹¹ Pole Osieczek nie znane.

¹² Jeziora, z wyjątkiem j. Krzyż, położone na wschód od Samociążka i południe od Koronowa, w niewielkim oddaleniu od koryta Brdy. O jeziorach zob. R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s. 222 i przyp. 322.

¹³ Wsie klasztorne: Wtelno, Tryszczyn, Gościeradz, Więzowno i Salno, położone na południe i zachód od Koronowa w niewielkiej od niego odległości, zob. R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s. 205, 221–222, 231–232, 239.

¹⁴ Ziemie zwane Mokre nie znane. Znajdowały się w pobliżu Samociążka.

Aneks 2a

W klasztorze koronowskim, 24 lutego 1597

Wawrzyniec Żaliński opat koronowski nadaje mieszczanom koronowskim 4 włóki ziemi we wsi Nowy Dwór, wieś Samociążek z wyłączeniem łąk zwanych Łąka Wielka. Ponadto mieszczanie otrzymują część ziem w posiadłościach konwentu zwanej Mokre, bagniska Turzynek i Koźlinki. Karczmarze we wsiach: Wtelno, Tryszczyn, Gościeradz, Więzowno i Salno, zostali zobowiązani do zakupu piwa tylko od mieszczan koronowskich. Wzamian mieszczanie zobowiązani zostali do płacenia rocznego czynszu.

Or.: nieznan. Kop.: *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Koronowie, materiały nieuporządkowane. Transumpt Jana Kazimierza króla polskiego z daty: Poznań, 12 grudnia 1657.*

W imię Pańskie amen. Na wieczną rzecz[z]y której następuje pamiątka, bo wszystko które od czasu stawają się, z czasem też przemijają, tak też ludzką pamięć przejść łatwo zwykli, chyba by były opatrzone literami i trwałym dowodnym świadectwem roborowane.

Dlatego my, brat Wawrzyniec Żaliński, boskim powołaniem opat klasztoru koronowskiego¹, jedno z całym i ze wszystkim kochanych w Chrystusie braci tegoż klasztoru konwentskiego zakonu świętego koronowskiego, w diecezji wrocławskiej [s] od brata² Krystofa Klinckiego przeora, brata Tomasza seniora, brata Tomasza podprzeorze-go, brata Jędrzeja Krampiewskiego proboszcza byszewskiego, brata Macieja Woynowskiego plebana wtelniniego, brata Wojciecha plebana łąckiego, brata Jana pierwszego Krampiewskiego, brata Łukasza plebana wieirzchuckiego, brata Macieja koronowskiego, brata Macieja makowarskiego, brata Thrzyzana koronowskiego, brata Jana rozan-skiego² i innych tegoż profesyi [s] i miejsca braci, oznajmujemy przez terażniejsze, wszystkim i każdemu z osobna, do których należy

¹ Zob. nr 2 przyp. 1.

² Zakonnicy konwentu koronowskiego współwystawcy dokumentu; imiona niektórych uległy jednak zniekształceniu, Krzysztof Kliński poświadczony w 1597 r., ADP Diploma et epistolae, Koronowo-Cystersi, sygn. 2, f. 148, zapisany w liście testacyjnej publikowanego dokumentu jako: Krzysztof Uliński. Tomasz Senior = 14 IV 1597 LM s. 8. Andrzej Krapiewski = 29 III 1597, tamże. Wojciech pleban łącki = 14 VI 1602, tamże. Jan Krepiewski = 15 VI 1616, tamże, Chryzant zapisany jako: Thrzyzan, = 25 II 1611, tamże.

albo na po tym należeć będzie. Bo my rewidujący dobra nasze dziedziczne i mies[z]czianów [s] od predecesorów naszych pozwolone i do lokacyji albo melioracyji miasteczka naszego koronowskiego darowane i niegdysz przez najjaśniejszych królów polskich konfirmowane. Uważając zaś dwadzieścia i cztery włóki roli we wsi naszej zniszczonej, Nowy Dwór nazwanej, od tejże przerzeczonej wioski albo folwarku i przez zgoła wiecznej pamięci antecesorą naszego i konwentu swego Jego Mości Pana Adama Mirkowskiego tegoż miejsca opata, roku Pańskiego 1563 przydanych i wigorem przywileju oryginalnego opatrzonych³, konfirmowanych i temuż miasteczku, zgoła mieszczanom koronowskim, darowanych i do inszych dwadzieścia i siedem włók dawniejszego darowania i fundacyji, przez zgoła świętej pamięci antecesorów naszych, przyłączonych, pozwolonych i konfirmowanych. I bowiem też wieś albo folwark Nowy Dwór⁴ do dóbr i z dziedzictwem braci konwentu naszego koronowskiego wpisane i przywilegia pewnie pomierzone i pomiarkowane między stare i pilne w tych rzeczach deliberacją i przerzeczonymi mieszczanami koronowskimi naszemi dobrowolnie i z obudwów [s] stron poradą komunikowaną, przerzeczona wieś Nowy Dwór niech będzie rozdzielona, ani większy części i odmieniona i aby też obiedwie tym wygodniej niech się radzą. Uczyniliśmy w ten sposób dóbr komutacją rozgłoszoną i wieczną, trwałą. Taką formą i ordynacją (nic nie uwłaczając przywilegiu [s] dawnymi wyższymi nieodmienionymi wolnościami przerzeczonych mieszczan, i owszem wszystkich, i sukcesorowi[e] ich wzajemnie, i skutku wyraźnego darowania, melioracyj i aprobowania przywilegów [s] swoich, tak w całości jako w części rezerwowane niech będą, które następuje które my, przerzeczone miasteczko nasze zgoła mieszczanom, wzwyż mianowane dwadzieścia cztery włóki roli w wiosce przerzeczany Nowy Dwór rozciągamy i pozwalamy cztery włóki na wieczną uspokojoną [s] ich posesyji. Za nami dwadzieścia włók rezerwujemy z inszemi do tegoż folwarku należącemi, których cztery włóki przyłączamy i inkorporujemy do onych dwudziestu i siedmi; piersze, które wszystkie te włóki ciągną prosto od początku miasteczka Koronowa⁵ według strumienia Saldniczy⁶ po

³ Zob. nr 2, przyp. 3.

⁴ Zob. nr 1 przyp. 4.

⁵ Siedziba opata.

⁶ Zob. nr 2, przyp. 5.

prostu aż do drogi bydgoskiej postępując do pierszego kopca między ścieżkami tegoż pola i pola wsi Więżowna⁷. Stamtąd idąc przy Nowym Dworze według znaków gór aż do pola Lipie⁸, kopiec przy drodze tamże założono, po tym przy lesie Rosochac nazwanym⁹, przechodząc przez rów alias parowa po prostu Suchedoły nazwane¹⁰, rozmierzone aż do rzeki Brdy, których wprawdzie dwadzieścia i cztery włóki roli wzwyż mianowanych przerzeczeni mieszczanie nasi koronowscy nam, konwentowi naszemu, ochotnie dla społeczności pozwolili i wchodzą się [s] czasy wiecznemi przez nas i konwentu naszego w posesyji trzymając, za które dwadzieścia włók my wzajemnie miasteczku naszemu przerzeczonemu zgoła mieszczanom koronowskim daliśmy, pozwoliliśmy przez połowę odmienienia ochotnie wieś i dziedzictwo nasze zniszczone Samociąsk nazwane¹¹, które też ich rolami pole Osieczek¹² jest nierozdzielone w ziemi kujawskiej a w powiecie bydgoskim, tak jest w Boskim imieniu czasy wiecznemi dajemy i pozwalamy oprócz Łąki Wielki¹³ tamże się zawierający, która łąka [s] na uznanie klasztoru teraz rezerwujemy, niegdy Mirkowska et Brasikowska, łąkami nazwanymi i oprócz też tamże jeziora Czarne, Białe i Krzyż nazwane¹⁴, które jeziora do prowizyji dóbr braci konwentu naszego są przyłączone i prawem przynależą.

Przydajemy nadto z szczerą łaski i wolnością naszą przerzeczonymi mieszczanami naszemi albo miasteczku Koronowu w inszym dziedzictwie naszym bliskim temuż, Mokre po prostu nazwanym¹⁵, pewną część zgoła ceny roli znaku górąmi alias kopcami przez nas tamże uczynioną, też czasy wiecznemi i w posesyji mający, te zaś

⁷ Tamże, przyp. 6.

⁸ Wieś klasztorna Lipie, R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s. 211-212.

⁹ Położenie nie znane. Co do terminu Rosochacz zob. S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Poznań 1914 s. 258; Tegoż, *Badania nazw miejscowych obecnej archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1916 s. 142-143.

¹⁰ Położenie nie znane; Suchedoły należy zapewne identyfikować z czwartym rejestrem pomiarowym opatrzonym tytułem; „Za organistą od parowy (podkr. R. K.) drugi wymiar ku Kamiennemu Zdrojowi”, APB Akta miasta Koronowa 1, f 320.

¹¹ Zob. nr 2 przyp. 11.

¹² Tamże, przyp. 12.

¹³ Być może należy to miejsce identyfikować z łąką Wartacze, wzmiankowaną przy opisie granic posiadłości miejskich Koronowa z 11 XI 1370 r., zob. nr 1, przyp. 5.

¹⁴ Zob. nr 2, przyp. 13.

¹⁵ Zob. R. Kozłowski, *dz. cyt.*, s.v. Kmieja, s. 207-2078 i Tryszczyn, s. 231-232.

miasto tych łąk w Samociąsku przez nas eksceptowanych, którą wieś i dziedzictwo samociąski całą i zupełną [ss] i także też pewną część zgoła cenę roli w Mokrym, jako w swoich metach i granicach są wymierzone, przerzeczonemu miasteczku naszemu zgoła mieszczanom koronowskim przez terażniejszych w Boskim imieniu rezygnujemy wiecznymi czasy z wszystkimi, każdemu z osobna w ich używaniach pożytkami, prowentami i rolami i łąkami, przyległymi dobrami, lasami, pastwiskami, i obwencyjami wszystkimi. Pozwalamy te[dy] przerzeczonym mieszczanom koronowskim ze swemi trzodami pastw[isko] wolne w lasach i borach naszych Dęby¹⁶ także drzewa i drwa do uży[wa]nia ich i wszędzie. Przydajemy też temże mieszczanom naszym bag[ni]sko Turzynek¹⁷ po prostu nazwane, przerzeczony [s] dziedzictwu przy[le]głe. Podobnie i drugie bagnisko nazwane Koźlinki¹⁸ z [s]trumieniem z Białego¹⁹ sciekającym do Koźlinków do ich używania na pożytek wieczny pozwalamy.

Też z osobliwy łaski naszej przerzeczonemu miasteczku naszemu zgoła mieszczanom koronowskim za ich melioracją pożytkiem i używaniem tę prerogatywę [s] wsiów naszych²⁰ Itelno, Tryscyn, Gościeradz, Więżowno i Sadlno²⁰ obywatele i karczmarze nie insze jak od tych mieszczanom i miasteczku naszemu koronowskiemu piwo na używanie swoje odbierać powinni dla tejże racyji, zaś prerogatywy tegoż sposobu wolno i przywilegów także też względem rekognicyji panowania prostego przerzeczona miasteczko albo mieszczanie koronowscy jest przerzeczona wieś i z dziedzictwem Samociąsk także z onej ceny roli na Mokrym nierozdzielnie i nieodwłocznie pewnymi laty na święto św. Marcina biskupa i wyznawcy [11 XI] nam i sukcesorom naszym obligowani dać i zapłacić pewną pensyją albo czynsz niżej podpisanej [s], której tradycyji pewnym a pospolitym konsensem naszym z onego dziedzictwa Nowy Dwór w też oneż same dziedzictwo Samociąsk i Mokre miasto ich 20 włók odmienionych we

¹⁶ Położenie nie znane. Zob. S. K o z i e r o w s k i, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej*, s. 58.

¹⁷ Zapewne bagno położone w okolicach jeziora Tuszyń, na wschód od Koronowa.

¹⁸ Położone w pobliżu jeziora Białego na wschód od Koronowa, w pobliżu bagniska Tuszynek. O nazwie: Koźlinki, zob. S. K o z i e r o w s k i, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej*, t. 1 s. 345.

¹⁹ Zob. nr 2, przyp. 13.

²⁰ Wtelno, Trysczyn, Gościeradz, Więżowno i Salno, zob. nr 2, przyp. 14.

wsi przerzeczony Nowy Dwór existancia [s] i dla komutacyji już przez nas posesorów czyniemy i uczyniliśmy kondycyją tą porządnie, że czynsz ten który z nich 20 włók w Nowym Dworze płacić, gdy już na potym w Samociąsku i z którego używania roli w Mokrym strony komutacyji naszej nam i sukcesorom naszym pewne lata dają i płacić powinno [s]. Ci zaś według zwyczaju i formy przywilegu dawnego oryginalnego²¹, którzy bowiem żadnej w części przez terażniejszą umniejszamy albo od 51 włóki, od każdy włóki przez skoty 18, każda skota [s] do groszy 2 polskich i jaki monety taksuje i komputuje.

Wolno zaś przerzeczonym mieszczanom naszym koronowskim dobrami tegoż sposobu Samociąsk, ci jako się przeszłe (jako też innymi) nam gdy wzajemnie odmieniwszy za dobrym upodobaniem i ich używaniem jako zażywać i tychże między sobą rozmierzyć ich obywatelom albo mieszczanom naszym wiecznymi czasy między sobą się znieść nieszkodzącymi przecie ciężarami w przywilegiu naszym terażniejszym i inszymi wyrażającemi i specyfikowanemi, którą bowiem wieś Samociążek i też pewną cenę roli w Mokrym przez nas onym jako dopus[z]c[zo]no jest odmienioną i rezygnowaną przerzeczonym mieszczanom naszymi [s] albo miasteczku koronowskiemu część opuścić jednym onymże prawem i przywilegem darowanym oryginalnym ją przytaczamy i inkorporujemy, dopuszczając nas i sukcesorów naszych wszystko i niektóre pozwalające w swoich punktach klauzulami, artykułami i kondycyjami powinno gruntownie i niezgwałconie wiecznymi czasy obserwujących. W której rzeczy i najdowodniej świadectwo pieczęci naszą z przyłączeniem pieczęci ręcznej terażniejszym wybić staraliśmy.

Actum i datum w klasztorze koronowskim, dnia w święto św. Macieja apostoła które było 24 miesiąca lutego, roku od wcielenia Pańskiego 1597. Obecny i urodziwym i s[z]lachtetnym mężom i panom Samuelu Korackim chorążym pomorskim²², Januszu Witosławskim, Mikołaju Trzebinkim, Wojciechu Tolendowskim, Michale Wałdowskim, Jakubie Jastrzębskim, Pawle Płackowskim, Janie Przepałkowskim, Wojciechu Rogalinskim, Łukasz Rogalinskim i inszych naj-

²¹ Chodzi o przywilej opata Jana (III), z 11 XI 1370, zob. nr 1.

²² Nazwiska świadków zapisane najczęściej w zepsutej formie, np. nie było Samuela Korackiego chorążego pomorskiego, był natomiast Samuel Konarski chorąży pomorski sprawujący ten urząd w latach 1570-1608, zob. *Urzednicy Prus królewskich XV-XVIII w. Spisy*, opr. K. M i k u l s k i, Wrocław 1990 s. 127 nr 829.

więcy mężów, świadków wiarygodnych około pierwiastków zostających. Wawrzyniec Żaliński opat koronowski ręką własną, brat Krysztoi Ulinski przeor koronowski ręką własną, brat Thomas senior, brat Thomas popdprzeorzy, brat Jerzy Karpiowski, brat Maciej Woynowski, brat Wojciech pleban Łacki, brat Jan Krapiewski, brat Łukasz pleban wierzchocki, brat Marcin makowski, brat Chryzanty koronowski, brat Jan Rozanski i ja Wojciech Pawłameci a Vlecko [s] diecezyji gnieźnieński nauk dobrych bakałarz, pleban makowski, publiczny świętą apostolską godnością pisarz, dozwołiwszy wszystkim i niektórym kiedy się tak stało i działo, jedno z mianowanemi świadkami obecnym był i to wszystko i niektóre jako dozwołone jest tak się stało, widziałem i słyszałem, przeto niniejszy instrument ręką moją pisany stąd uczyniłem, podpisałem, publikowałem i na tę formę i znakiem i imieniem moim powiniami i zwyczajnemi wpisałem i obwarowałem dla wiary i świadectwa wszystkich i niektórych doz [...?] złoonych proszony i rekwirowany.

RYSZARD KABACIŃSKI

Grants of Farmland to the Burghers of Koronowo in the 16th Century

Summary

The use of farmland by city-dwellers in medieval and early modern Poland has so far attracted only marginal attention. This article takes up the problem with reference to one particular locality in the late 16th century. It uses as a source a 17th-century copy of four farmland registers compiled in 1597–1599 by the town officials of Koronowo under the supervision of the steward of the monastic estates. The registers provide a record of a deal involving an exchange of land between the Koronowo burghers on the one hand and the Abbot of Koronowo and the suffragan bishop of Włocławek Wawrzyniec Żaliński. The redrawing of borders followed a reform within the monastery where the abbot's estate had been clearly divided from the property of the convent. As a result of the deal the townsmen received farmland that belonged to the deserted village of Samociażek, south-east of Koronowo, and more plots of land to the east of the town, called „at Janiszewo”, „up the organist's plot” and „up Parowy”. Although such descriptions may have been satisfactory at the time they were made, nowadays the exact positioning of the plots is impossible. It appears that the land was redistributed among town-dwellers with full civic rights, i.e. those who possessed a building lot in town and in its outskirts. The 202 burghers in that category divided over 1876 hectares of land between them. Of that number 23.29% had more than 2 *plosy* of land, while the remaining 76.71% had 2 *plosy* or less. We may therefore conclude that the burgher of Koronowo would typically own a 7–8 hectare (2 *plosy*) farm and that in comparison with other 16th-century towns Koronowo seems to have owned quite a lot of farmland.

Two important sources are reproduced in the Appendix. They are the full text of the document of 11 November 1370 (No.1) and the hitherto unpublished Abbot Żaliński's Charter of 24 February 1597 (Nos. 2 and 2a).

Translated by A. Branny